

Diyarbakır Suriçi Soylulaştırma Süreçlerinin Kültür Sanat Faaliyetleri Aracılığıyla Yeniden Üretimi

Reproduction of the Gentrification Processes in the Suriçi of Diyarbakır Through Cultural And Artistic Activities

Selda Özturan, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, 0000-0003-0191-6806
Özgü Özturan, Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, 0000-0002-8639-5570

Özet

Makalede, Diyarbakır Suriçi'nde neoliberal kültürel stratejiler ekseninde şekillenen soylulaştırma süreci ve bu sürecin mekânsal biçimleri ile sosyo-mekânsal ilişkileri nasıl dönüştürdüğü, bu dönüşüm sırasında kültürel ve sanatsal faaliyetlerin bir kültür politikası olarak nasıl araçsallaştırıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Soylulaştırma dalgalarının zaman içerisinde geçirdiği dönüşüm irdelenerek, sanatın soylulaştırma sürecindeki rolü, neoliberalizm öncesi ve neoliberalizm sonrası olmak üzere iki evrede ele alınmıştır. Tüketim ve yaşam biçimi tercihlerine bağlı olarak gerçekleşen neoliberalizm öncesi talep odaklı evrede sanatın, soylulaştırma sürecine mikro ölçekte etkiler gösterdiği ortaya konmuştur. Üretim ve arz odaklı gerçekleşen neoliberalizm sonrası evrede ise sanat, kamusal alanı makro ölçekte şekillendiren devlet ve sermaye gruplarının çerçevesini çizdiği kültür politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Makale, nitel araştırma yöntemlerinden eleştirel söylem analizi metodunu kullanarak Diyarbakır Suriçi soylulaştırma sürecinin, kültür politikalarının bir parçası olan Sur Kültür Yolu Festivali aracılığıyla nasıl pekiştirildiği, yerinden edilme, dışlama, hafızasızlaştırma ve yeni bir hafıza inşa etme pratiklerinde nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Diyarbakır, Suriçi, soylulaştırma, kültür, sanat.

Akademik Disiplin(ler)/Alan(lar): Sanat, sanat sosyolojisi, kent çalışmaları.

Abstract

The article aims to reveal how the gentrification process shaped by neoliberal cultural strategies in Diyarbakır's Suriçi district has transformed spatial forms and socio-spatial relations, and how cultural and artistic activities were instrumentalized as a cultural policy during this transformation. By examining the evolution of successive waves of gentrification over time, the role of art in the process is addressed in two phases: pre-neoliberalism and post-neoliberalism. In the pre-neoliberal demand-oriented phase, which is shaped by consumption and lifestyle preferences, it was demonstrated that art had micro-scale effects on the gentrification process. In the post-neoliberal phase, which is production and supply-driven, art became an integral part of cultural policies framed by the state and capital groups that shaped the public sphere on a macro scale. The article aims to reveal how the gentrification process in Diyarbakır's Suriçi district has been reinforced through the Sur Cultural Route Festival, which is part of cultural policies, using the critical discourse analysis method from qualitative research methods, and what role it plays in practices of displacement, exclusion, erasure of memory, and construction of a new memory.

Keywords: Diyarbakır, Suriçi, gentrification, culture, art.

Academical Disciplines/Fields: Art, sociology of art, urban studies.

- **Sorumlu Yazar:** Selda Özturan.
- **Adres:** Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, Antalya.
- **E-posta:** sldozturan@gmail.com
- **Çevrimiçi yayın tarihi:** 11.12.2025
- **doi:** 10.17484/yedi.1782100

Geliş tarihi: 11.09.2025 / **Kabul tarihi:** 26.11.2025

1. Giriş

1980'li yıllardan itibaren önce Amerika ve İngiltere'de, ardından adım adım küresel ölçekte neoliberal politikaların yaygınlaşmasına paralel olarak kentler ekonomik büyüme ve gelişmenin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Buna bağlı olarak da kentsel politikalar, girişimci bir anlayışla planlanmaya başlamıştır. Küresel ağlara dâhil olma öncelikle New York, Londra, Berlin, Şanghay, İstanbul gibi metropollerde, ardından daha küçük ölçekli kentlerde kendini göstermiştir. Sanayi ve tarımsal faaliyetlerin kentlerin çeperlerine doğru kayması, kent merkezlerinde hem fiziksel yenilenmeyi hem de yeni bir ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yapılanmayı beraberinde getirerek kentleri yeniden biçimlendirmektedir. Neoliberal kent politikaları olarak adlandırılan bu durum, "yeni bir sermaye birikim rejimine işaret etmektedir" (Sönmez, 2014, s. 43). Bu süreç, kentlerin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olarak eşitsiz gelişiminin yolunu açmaktadır. Kentlerin küresel sermayenin yatırımları için fiziksel olarak yeniden yapılanması, kentlerin kültürel faaliyetler için çekim merkezi olarak yeniden üretilmesini beraberinde getirmekte, söz konusu durum kent merkezlerini orta ve üst gelir düzeyine sahip insanların dolaşımında olduğu yaşam alanlarına dönüştürmektedir. Alt gelir düzeyine sahip insanların ise kent merkezlerindeki görünürlükleri azaltılarak, kentin çeperlerine itilmektedir. Soylulaştırma sürecindeki etkin rol, merkezi ve yerel yönetimlerin yeniden yapılanma politikalarıyla üstlenilmektedir. Özel sektörün de desteklediği kenti tüketilebilir bir nesne haline getiren bu süreç, marka kent olmayı, yenilenmeyi, canlanmayı, sürdürülebilirliği, çevre ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini vaat ederek, yeni bir kent tahayyülü olarak topluma sunulmaktadır. Neoliberal kent politikalarının bir sonucu olan bu durum, alt gelir düzeyine sahip insanların mülksüzleştirilmesi ve kent merkezlerinin soylulaştırılması biçiminde sürdürülmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm süreçlerinin soylulaştırma kavramıyla birlikte ele alınması kaçınılmazdır.

Bu çalışma soylulaştırma kavramından yola çıkarak Diyarbakır Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecinin bir parçası olan soylulaştırmayı, 2022 yılında birincisi düzenlenen *Sur Kültür Yolu Festivali* üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak soylulaştırma kavramının zaman içerisinde değişen anlamına ve farklı kuramcılar tarafından nasıl ele alındığına değinilecektir. Ardından Diyarbakır Suriçi'nin tarihsel dönemlerde geçirdiği mekânsal dönüşüm aşama aşama ele alınacak, buna ek olarak Suriçi'nin çok katmanlı, çok etnikli, çok dinli ve çok kültürlü yapısı vurgulanacaktır. 2015 yılına kadar gelen bu kesintisiz sürecin ardından yaşanan Hendek Olaylarıyla birlikte Suriçi'nin nasıl bir mekânsal dönüşüm sürecine girdiği analiz edilecektir. Son olarak ise Diyarbakır Suriçi'ndeki henüz tamamlanmayan kentsel dönüşüm ve soylulaştırma süreçlerindeki *dışlama, yerinden edilme ve hafızasızlaştırma* olgusunun *Sur Kültür Yolu Festivalleri* ile nasıl pekiştirildiği üzerinde durulacak ve festivalin bütününe ilişkin soylulaştırma kavramı ekseninde genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Makalede, nitel veri toplama tekniklerinden, araştırma konusu hakkında bilgi veren yazılı ve görsel materyallerin çözümlenmesini içeren doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Suriçi'nde yaşanan yıkım, yeniden inşa ve soylulaştırma süreciyle birlikte mekân kimliğinin nasıl dönüştüğünü ve bu dönüşüm sırasında kültürel ve sanatsal faaliyetlerin nasıl seferber edildiğini ortaya çıkarmak için 2015-2025 yıllarına ait yazılı ve görsel dokümanlar incelenmiştir. İncelenen yazılı ve görsel dokümanlar arasında kitaplar, gazete ve dergiler, haritalar, röportajlar ve raporlar yer almaktadır. Doküman incelenmesinde kullanılan teknikler, içerik analizi ve eleştirel söylem analizidir. Makalede, soylulaştırma ve neoliberal teoriler ekseninde toplanan dokümanlara ilişkin bir taraftan çözümlemeler yapılmış diğer taraftan verilere ilişkin Henri Lefebvre'nin mekân, Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırmaları temel alınarak teorik bir çerçeve oluşturulmuştur.

2. Soylulaştırma

Kent içindeki demografik yapının dönüşümüne atıfta bulunan soylulaştırma kavramı ilk kez kent sosyoloğu Ruth Glass tarafından *London: Aspects of Change* (1964) başlıklı kitabında kullanılmıştır. Soylulaştırmayı sınıf temelli bir yaklaşımla ele alan Glass olguyu, Londra'nın kent merkezinde yer alan konutların mülkiyet yapısındaki değişim, işçi sınıfının tahliyesi ve sosyal yapının değişmesi üzerinden irdelemiştir.

Birer birer, Londra'nın işçi semtlerinin birçoğu orta sınıflar -üst ve alt- tarafından işgal edilmektedir. Eski püskü, mütevazı ahırlar ve kulübeler -üst katta iki, alt katta iki odalı- kira kontratlarının süresi dolduğunda ele geçirilmiş, sık ve pahalı konutlar haline gelmişlerdir. Daha önce ya da son dönemde çöküntü haline gelmiş olan daha büyük Viktorya evleri, oda oda kiraya verilen ya da

birden fazla hane tarafından kullanılan evler, tekrar iyileştirilmiştir... Bir mahallede soylulaştırma süreci bir kez başladığında, özgün işçi sınıfı kullanıcılarının tamamı ya da çoğunluğu yerlerinden edilene ve mahallenin toplumsal karakteri tamamen değiştirilene kadar hızla devam etmektedir. (aktaran Smith, 2005, s. 20)

Glass'ın işaret ettiği durum Endüstri Devrimi sonrası kent merkezlerinin artan çevre kirliliği, nüfus yoğunluğu ve bunlara bağlı yaşanan karmaşa, salgın hastalıklar gibi nedenlerle alt gelir grubuna terk edilmesi ve ardından tekrar ele geçirmesidir. Bu el değiştirme, kentlerin sanayi tipi, üretime dayalı fabrika modeli ekonomiden, hizmet ve finans sektörlerinin ağırlıkta olduğu tüketim odaklı bir ekonomiye geçişiyle orta ve üst gelir düzeyine sahip insanların kent merkezlerine döndüğü bir süreçtir. El değiştirmenin hangi koşullarda gerçekleştiği, kentlerin fiziksel olarak nasıl yeniden örgütlendiği ve kent merkezlerinin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yapılanmalara nasıl eklenildiği soruları soylulaştırma çalışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Soylulaştırma kavramı terim olarak 1964 yılında Glass tarafından ortaya atılsa da ilk kez II. Dünya Savaşı sonrası Boston, Londra, New York gibi sanayileşmiş kentlerde, kentsel dönüşüm süreçlerinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Lees vd., 2008, s. 5). Kavram, ilk ortaya atıldığı tarihten günümüze kadar beşerî bilimlerin pek çok alanında kapsamlı ve sürekli genişleyen disiplinlerarası bir kentsel araştırma ve tartışma alanı doğurmuştur. İlk ortaya atıldığı dönemde sınıf temelli ekonomi politikaları kapsamında ele alınan kavram, 1960'lı yılların sonlarına doğru dönemin, politik, toplumsal ve kültürel çalkantıları içerisinde çalışma alanını toplumsal cinsiyet, din ve etnik temelli kimlik politikalarını da içerecek biçimde genişleterek farklı disiplinlerin kesişim noktasında yer almaya başlamıştır. Bunun yanında farklı kentlerde, kentlerin kendi fiziksel, toplumsal ve politik özelliklerine bağlı olarak farklı örneklerine rastlanması soylulaştırmayı son derece dinamik ve değişken bir süreç haline getirmiş, farklı disiplinler içerisinde değerli bir araştırma konusu olarak önemli bir yer edinmiştir. Soylulaştırmanın neden bu kadar yaygın bir ilgi gördüğünü Chris Hamnett şu şekilde açıklamaktadır;

İlk olarak soylulaştırma, coğrafyacıların ve sosyologların araştırma yapabilecekleri önemli bir kentsel olgudur. İkinci olarak, kentlerdeki yerleşim ve sosyal yapıya yönelik geleneksel teorilere büyük bir meydan okuma teşkil etmektedir. Üçüncü olarak, yerinden edilme pahasına yenilenme ile ilişkili olduğu için politik bir konudur. Dördüncü olarak, soylulaştırma çağdaş metropollerin yeniden yapılanmaları için öncü olarak görülmektedir. Hamnett'in özellikle vurguladığı beşinci neden ise, soylulaştırma kentsel coğrafyada ideolojik açıdan karşıt teorik perspektifler arasında entelektüel bir mücadele alanı haline gelen kilit bir kavramdır. (aktaran Lees vd., 2008, s.xvi)

Hamnett'in öne sürdüğü kavramsallaştırma, soylulaştırmada kırılma yaratan neoliberalizm öncesi süreci açıklar niteliktedir. Neoliberal kırılmaya kadar geçen dönem iki dalga şeklinde değerlendirilmektedir. 1950'li yıllarda başlayan ve 1973 ekonomik krizine kadar devam eden ilk dalga soylulaştırma, Glass'ın belirttiği biçimde tek tek gerçekleşen, günlük soylulaştırma olarak ele alınmaktadır (Smith, 2005, s. 21). Bu ilk dalga özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'nın merkez kentlerinde kendini gösteren bir süreçtir. Hackworth'un *demir atma safhası* olarak tanımladığı ikinci dalga ise 1973 yılında Keynesyen ekonomi politikalarının krize girmesi ile başlayan ve ardından 1980'li yıllarda ekonomide yeniden yapılanma sürecine paralel ilerleyen bir süreçtir (aktaran Smith, 2005, s. 21). 1974-1988 yıllarını kapsayan ekonomi temelli başlayan bu yeniden yapılanma, kent merkezleri için yeni bir politik ve toplumsal düzenlemenin itici gücü olmuştur. Kent merkezlerinin sanayisizleşmesi, hizmet odaklı yeni üretim biçimlerini ortaya çıkarmış buna bağlı olarak yeni bir sınıfsal ve toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. "Hizmet endüstrileri, medya, iletişim ve bilgi teknolojileri gibi yeni ve genişleyen ekonomik sektörlerde çalışan" ve kendini işçi sınıfı ile özdeşleştirmeyen çok sayıda insan kent merkezlerinde ve bu kentlerin banliyölerinde yaşamaya başlamıştır (Gilbert, 2012, s. 67). Bu dönem aynı zamanda kültür ve sanat ekonomisinin mekânın yeniden üretilmesi sürecinde sahip olduğu potansiyelin farkına varıldığı dönemdir. New York'un SoHo, East Village, Tribeca gibi mahallelerine sanatçıların taşınmasıyla bölgedeki soylulaştırma sürecinin hızlandığı görülmüştür (Hackworth ve Smith, 2001). Hackworth ve Smith'e benzer biçimde Sharon Zukin de soylulaştırma sürecinde sanat ve sanatçının rolünü vurgulamaktadır. *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change* (1982, s. 3) başlıklı kitabında 1970'li yıllarda ikinci dalga soylulaştırma sürecinde SoHo'da boş depoların konut olarak kullanıma açılmasını, yerel yönetimlerin SoHo'yu bir kültür merkezi olarak etiketlemesini bu kurgu üzerinden analiz etmektedir. Sanatın ve sanatçının araçsallaştırıldığı bu süreçte, kendiliğinden gerçekleşen ilk dalgadan farklı olarak devlet ve yerel yönetimler yatırımları çekmek amacıyla soylulaştırmayı

destekleyen uygulamalarda bulunmuştur. Bu süreçte soylulaştırma, Amerika ve Avrupa'nın merkez kentleri ile sınırlı kalmamış, coğrafi olarak yaygınlaşmaya başlamıştır.

1989-1992 yılları arasında Jason Hackworth, *Postrecession Gentrification in New York City* (2002) başlıklı makalesinde üçüncü dalgaya geçiş dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu geçiş döneminden sonra 1993 yılından itibaren soylulaştırmanın üçüncü dalgası başladığı kabul edilmektedir. Üçüncü dalgada soylulaştırma, yeni bir ekonomik sistemin çerçevesini çizen ve buna bağlı olarak politik, toplumsal ve kültürel alanda büyük dönüşümlerin yaşanmasına neden olan neoliberalizmin küreselleşmesi ile küresel kentsel strateji olarak yaygınlaşmıştır. Bu tarihten sonra Glass'ın 1964 yılında kavramsallaştırdığı tanım, soylulaştırmanın sadece bir yönü haline gelmiştir (Lees vd., 2008, s. 9). Lees vd. (2008), *Gentrification* adlı kitaplarında, 1980'li yıllardan itibaren adım adım etki alanını genişleten küreselleşme süreciyle, 1990'lı yıllardan itibaren yeni bir neoliberal kentsel politika biçimi haline gelen soylulaştırmanın üçüncü dalgasında dönüşen anlamını vurgulamaktadır. Onlara göre bu dönemde soylulaştırma ilk olarak "kent in önde gelen karakteri haline gelmiştir". İkinci olarak "Soylulaştırma küreselleşme süreçleri ile iç içe geçmiştir". Son olarak "soylulaştırma artık kent merkezleri ve birinci dünya metropollerini ile sınırlı değildir" (s. xvii).

Kentlerin tüketim temelli neoliberal politikalarla yeniden inşa edildiği bu süreçte söz konusu olan sadece belli bir sınıfa ya da belli bir kimliğe ait toplulukların yerinden edilmesi, dışlama ve toplumsal ayrışma süreçleriyle demografik yapının değişmesi değildir. Demografik yapının değişmesiyle birlikte kentlerin pazarlanabilir birer meta olarak yeniden üretilmesidir. Kentlerin meta olarak yeniden üretilmesi, ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel süreçleri barındıran çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Arka planında küreselleşmenin tetiklediği, "küresel para, mal, fikir ve insan akışını gittikçe artıran ve yoğunlaştıran bir yeniden yapılanma" durumuna işaret eden bu süreç daha önceki dalgalara benzemeyen bir yapıdadır (Gilbert, 2012, s. 67). Soyulaştırma artık, sermaye ile yerel yönetimler arasındaki ortaklıkların yoğunlaşmasıyla birlikte, "dünyanın her yerinde sermayeyle uyumlu kent yönetimleri için önemli bir kentsel strateji haline gelmiştir" (Smith, 2005, s. 21). Çağlar Keyder (2006), söz konusu durumu üç ana dinamik üzerinden açıklamaktadır. Birincide, kent üzerinden rant sağlamak isteyen girişimci sermaye grupları yer almaktadır. İkincide ise küreselleşmenin ruhuna uygun olarak sermaye grupları gibi girişimci bir anlayışı benimseyen merkezi ve yerel yönetimlerle devletin çeşitli kademeleri yer almaktadır. Merkezi ve yerel yönetimler, kentleri, sermaye sahipleri, mevcut ve olası paydaşları ve potansiyel turistleri için çekici hale getirmek amacıyla meta olarak yeniden üretmeyi amaçlamaktadır. Keyder, üç ana dinamiğin sonuncusunu, "kent in içinde yaşayan ya da kent in içinde yaşamak isteyen, kent in kendilerine verdiği seçenekleri yeterli görmeyen ve bir şekilde kendilerini ayrıştıran" içinde ağırlıklı olarak yaratıcı endüstrilerde çalışanları barındıran toplumsal bir grup olarak tanımlamaktadır (s. 47). Bu dinamikler birleştiğinde alt gelir düzeyine sahip olan insanların yerinden edilmesi ve dışlanmasını tetikleyen bir yapıya dönüşmektedir. Bu üç dinamik birbirleriyle geçişken, birbirleriyle etkileşim içerisinde ve birbirlerinin içlerine sızan süreçlerdir. Kentler arasındaki rekabeti körükleyen bu çaba, kentlerin markalaşmasıyla birlikte bir dünya kenti, bir turizm kenti, bir kültür-sanat kenti olarak ürün gibi pazarlanması süreçlerini beraberinde getirmektedir. Bu süreçte pazarlama ve buna bağlı olarak kent in sahip olduğu imaj soylulaştırma için anahtar bir kavram olarak işlev görür hale gelmiştir. Düzenlenen bienal, sergi, konser, festival, sanat fuarı, tiyatro ve benzer etkinliklerle kent in sahip olduğu imaja sürekli yeni anlamlar yüklenerek, o kentte var olmak arzu edilen bir olguya dönüştürülür. Kent in pazarlanması ve bir marka kent olarak etiketlenmesinde "sanatçılar ve sanat üretimi çekici bir pazarlama stratejisi olarak kullanılır" (Tan, 2006, s. 69).

3. Diyarbakır Suriçi

Bereketli Hilal olarak adlandırılan kuzey Mezopotamya'da yer alan Diyarbakır, denizden 650 m, Dicle Nehri'nden ise 100 m yükseklikindedir. Kuzeyde ve doğuda Güneydoğu Toros Dağları yayı, batıda Karacadağ sönmüş volkanik dağ kütlesi ve güneyde Mardin Eşiği Dağları tarafından çevrelenen kent in merkezi çukur bir havza konumundadır (Ökse, 2015, s. 63). Diyarbakır kent inin tarihi çekirdeği konumundaki Suriçi bölgesi tarih boyunca sürekli el değiştirmiş, bu el değiştirme sırasında sürekli tahrip edilmiş, ardından onarılmış ve yeniden yapılandırılmıştır. Bölge özellikle Hitit, Helen, Roma ve Osmanlı dönemlerinde aşama aşama büyümüş, surların genel hatlarıyla günümüzdeki dokusuna ve biçimlenişine ulaşmasında bu dönemler etkili olmuştur (Kejanlı ve Dinçer, 2011, s. 96). Diyarbakır tarihi kent çekirdeğini çevreleyen sur duvarları, Karacadağ sönmüş volkanik dağ kütlesinden elde edilen siyah bazalt taşından inşa edilmiştir ve yaklaşık 6 km uzunluğundadır. Albert Gabriel, 1940 yılında yayımlanan, bölgeye ilişkin temel kaynaklardan biri olarak kabul edilen *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale* başlıklı çalışmasının Türkçeye *Diyarbakır Surları* (1993) başlığıyla çevrilen bölümünde kent in çekirdeğini oluşturan İç Kale'de 18, Dış

Kale’de ise 82 burç tespit etmiştir. Dış Kale surları üzerinde dört ana yönde, her biri komşu şehirlere açılan dört ana kapı bulunmaktadır. Dağ Kapı, Mardin Kapı, Yeni Kapı ve Urfa Kapı olarak adlandırılan bu kapılar üzerinde doğudan batıya, kuzeyden güneye doğru uzanarak merkezde kesişen, farklı coğrafyaları birbirine bağlayan ve kentin ana aksını oluşturan arterler yer almaktadır. Farklı medeniyete ev sahipliği yapmasının yanında bu bağlayıcılığın verdiği ivmenin de etkisiyle Suriçi, 20. yüzyılın başlarına kadar farklı din, dil, ırk ve etnik kökene sahip toplulukların birlikte yaşadığı bir yer olmuştur. Bu farklılık ve çeşitlilik kentin tarihi çekirdeği olan Suriçi’nin mimari karakterini ve mekânsal organizasyonunu şekillendirmiş, kentin çok kültürlü, çok katmanlı kimliğinin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Diyarbakır, 1915’te başta Ermeniler olmak üzere gayrimüslim nüfusa uygulanan tehcir politikalarının ardından çok kültürlü, çok dinli, çok etnikli karakterini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı Suriçi’ndeki mahallelerdeki konutların aidiyetleri değişmeye başlamış, belirli grupların tahliyesiyle demografik yapı da yavaş yavaş dönüşmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren ise dönemin modernist vizyonuna bağlı olarak yeni bir mekânsal yapılanma sürecine girmiş, gündelik yaşam pratikleri hem sosyal hem de fiziksel olarak değişmiştir (Kejanlı ve Dinçer, 2011, s. 99). Bu yeniden yapılanma sürecindeki ilk imar planı, 1932 yılında yürürlüğe giren, sur içinde yoğunlaşan kent nüfusunun, surların dışına doğru genişletilmesini hedefleyen sur dışı imar planıdır. Bu plan, tüm dünyada benzer aşamalar halinde gerçekleşen kent merkezlerinde yoğunlaşma, kent merkezlerinin dışına doğru yayılma, kent merkezlerinde çöküntü alanlarının oluşması, ardından bu çöküntü alanlarında yenileme çalışmaları, son olarak kentsel dönüşüm ve soylulaştırma süreçlerinin ilk iki aşamasını Suriçi bölgesi için başlatmıştır. Sur dışı imar planıyla, bölgede yaşayan nüfus, fiziki olarak daha iyi şartlara sahip konut alanlarına taşınma eğilimi göstermiş, gelir seviyesi düşük grupların Suriçi’ndeki yerleşimi artmıştır. Bu göç hareketiyle nüfus yoğunluğu artmış, mevcut konut sayısı ihtiyacı karşılayamamış, boş alanlara geleneksel tarzda avlulu evler inşa edilmiştir (Kejanlı ve Dinçer, 2011, s. 101).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de kırsal alandan kentlere göç artmıştır. İlhan Tekeli (2008) *Türkiye Tarımında Mekanizasyonun Yarattığı Yapısal Dönüşümler ve Kırdan Kopuş Süreci* başlıklı makalesinde göç olgusunu ve sosyal yapının değişimini hem İkinci Dünya Savaşı sonrasında nüfusun hızlı bir biçimde artmasına hem de Marshall Planı kapsamında yapılan yardımların tarımda makineleşmeyi artırmasıyla yaşanan emek fazlasına bağlamaktadır. İki etkinin verdiği ivme, tüm Türkiye’de olduğu gibi Suriçi’ndeki nüfus yoğunluğunu da artırmıştır. Suriçi’nin mekânsal organizasyonu, yoğunluğu, fonksiyonu, dokusundaki değişim belirginleşmiştir. Suriçi’nin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından kentsel sit alanı olarak ilan edilmesi 1988 yılında olmuştur. Bölgenin bir bütün olarak kentsel sit alanı olarak ilan edilmesinde yaşanan gecikme nedeniyle kültürel mirasın korunmasını gözetmeden gerçekleştirilen yapılaşmalar nedeniyle gecekondulaşma artmış, “konut alanları birer çöküntü alanı haline gelmiştir” (Kejanlı ve Dinçer, 2011, s. 104).

Diğer taraftan 1990’lı yıllara, Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan terör olayları damga vurmuştur. Terör kaynaklı silahlı çatışmaların kırsal kesimlerde yoğunlaştığı bu yıllarda nüfusun büyük bir bölümü yerleşim alanlarını terk ederek kentlere göç etmek durumunda kalmışlardır. Bu kitlesel göç dalgasının sonucu olarak büyük kentlerin yoksul ve çöküntü mahalleleri, mekânsal bir yoğunlaşmaya maruz kalmıştır. Her ne kadar coğrafi olarak kentin çekirdeğinde yer alsada da 90’lı yıllarda hem mekânsal hem de toplumsal yaşam açısından bir çöküntü alanı haline gelen Suriçi bölgesi de bu süre zarfında yerlerinden edilmiş ve zorunlu göçle kentlere gelmiş nüfusun, hızlı bir biçimde toplumsal hayatına dâhil olduğu bir yer olmuştur. Kitlesel göç dalgasının sonucunda Suriçi’nin tarihi dokusuna eklenen kaçak, bitişik nizam ve niteliksiz yapıların sayısı artmış, hızla artan nüfus ve değişen sosyo-kültürel yapı bölgedeki tahribatı ve çöküntüleşme hızını artırmıştır.

Türkiye’de kentsel dönüşüm olgusu 2000’li yıllardan itibaren yoğun olarak gündemde yerini almaya başlamıştır. Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm süreci ise, T.M.M.O.B (Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu’nun hazırladığı rapora (2019) göre, 4 Eylül 2007 tarihinde TOKİ ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi arasında imzalanan *Tarihi Sur Bandı Çevresindeki Gecekonduların Tasfiyesi ve Koruma Amaçlı İmar Planıyla* gündeme gelmiştir (s. 77).

31 Mart 2008 tarihinde söz konusu planın kapsamı genişletilerek Diyarbakır *Alipaşa ve Lalebey Mahallesi Kentsel Yenileme Projesi* adı altında Diyarbakır Valiliği, TOKİ, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Sur Belediyesi’nin katılımlarıyla bir protokol imzalanmıştır. Akabinde bölgenin kentsel sit alanı olması göz önünde bulundurularak, sürecin daha sağlıklı yürütülebilmesi için 14 Ekim 2009 tarihinde ek bir protokol daha imzalanmıştır. 2009 yılında imzalanan ek protokolün hayata geçirilmesi, 2012 yılında hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu’nun yürürlüğe girmesinden sonra olmuştur. Diğer taraftan 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından *Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı*

adıyla hazırlanan UNESCO Dünya Kültür Mirası adaylık dosyası, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatı'nın 39. Dünya Miras Komitesi'ne sunulmuştur. 2015 yılında *Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı* UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmış ve bölgenin uluslararası alanda görünürlüğü artmıştır. Dünya Kültür Mirası olarak tanımlanan alanın dışında kalan Suriçi bölgesi de tampon alan olarak tanımlanmış ve UNESCO bölgede yapılan alan yönetimi plan çalışmalarına dâhil edilmiştir. Dolayısıyla bölge, 1998 yılında *kentsel sit alanı* olarak ilan edilmesi, ardından 2015 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmasıyla insanlığın ortak mirası kabul edilmiş, korunması gereken bir alan olarak tescillenmiştir (Mimarlık, 2018).

Sur ilçesindeki kentsel dönüşüm projeleri 2000'li yılların ortalarından itibaren gündemde olsa da sürece ivme kazandıran Eylül 2015-Mart 2016 yılları arasında gerçekleşen Hendek Olayları olmuştur. Aralık 2015'te Suriçi'nde hendek ve barikatların kurulmasıyla başlayan Hendek Olaylarında güvenlik güçleri ve P.K.K terör örgütü arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Silahlı çatışmalara eşlik eden sıkıyönetim, olağanüstü hâl ve sokağa çıkma yasaklarıyla devam eden yoğun şiddet ortamı Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecini farklı bir boyuta taşımıştır. Söz konusu çatışmalı süreçle birlikte Suriçi'nde yaşayan nüfusun yarısından fazlası göç etmek zorunda kalmış, bölgedeki tescilli yapıların önemli bir bölümü ya tamamen yıkılmış ya da tahrip olmuştur.

Uluslararası Af Örgütü'nün *Yerinden Edilenler ve Mülksüzleştirilenler Sur Sakinlerinin Evlerine Dönme Hakkı* (2016) başlıklı rapora göre, Suriçi'nin sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı Cevatpaşa, Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasırlı, Cemal Yılmaz ve Savaş mahallelerinde yaklaşık 24,000 kişi, toplamda ise yaklaşık 40,000 kişi zorunlu göç nedeniyle yaşam alanlarını terk etmek durumunda kalmıştır. Sur Kaymakamlığı, 6 Eylül 2015 tarihinde bir günlük, 13 Eylül'de iki günlük, 10 Ekim'de dört günlük, 28 Kasım'da üç günlük ve 2 Aralık'ta dokuz günlük sokağa çıkma yasağı ilan etmiş, söz konusu kişilik nüfus, dokuz günlük yasağın sonlandığı 10 Aralık 2015 saat 23:00 ile kesintisiz sokağa çıkma yasağının başladığı 11 Aralık 2015 saat 16:00 arasında kalan kısa bir zaman aralığında evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü birçok aile "polisin kendilerini ikaz ettiğini, eğer evlerinde kalmaya devam ederlerse güvende olmayacaklarını, bu nedenle kesintisiz sokağa çıkma yasakları başlamadan önce evlerini terk etmeleri gerektiğini bildirdiklerini" aktarmıştır (s. 16). Aileler, Suriçi'nde "kaldıkları süre boyunca evlerinin dış duvarlarına mermilerin saplandığını, patlama sesleri ve mahallelerindeki çatışmalardan dolayı uyumaya korktuklarını" ifade etmiştir (s. 16). Temel kamu hizmetlerinde yaşanan kesintiler, elektriğe, suya ve yiyeceğe erişimin olmayışı, iletişim ağlarında ve internet erişiminde yaşanan kesintiler, ağır silahlar ve topların kullanıldığı silahlı çatışmaların varlığı sıradan insanlar için Suriçi'nde yaşamayı imkânsız hale getirmiştir. Birçok kişi yerinden edilmelerinin yanında Suriçi'nde kapatılan işyerlerinde çalıştıkları için işlerini de kaybetmiştir (s. 16-17). Zorla göçe maruz kalan birçok aile evlerini terk etmeden önce kendilerine birkaç saatlik bir süre tanıdığını bu nedenle yanlarına çok az ya da hiç eşya alamadıklarını belirtmişlerdir. Yetkili merciler tarafından kaybettikleri evlerine karşılık bir miktar kira yardımı yapıldığı, eşyalarına karşılık ise bir miktar tazminat ödendiği ancak bunların çoğunlukla yetersiz kaldığını ve belli bir kesimin ise bu yardımlara ulaşamadığı söz konusu raporda tespit edilmiştir. Rapora göre yerinden edilmenin en olumsuz sonuçlarından biri de eğitim alanında yaşanmıştır. Suriçi'nde güvenliğin sağlanamaması nedeniyle hem çatışma süresince hem de yerinden edilmenin ardından yaşanan karmaşa, uyum sorunları ve ekonomik zorluklar nedeniyle çocukların önemli bir bölümü okullarına devam edememiştir (s. 17-20). Toplamda 103 gün süren çatışmanın ardından Suriçi'ne yönelik yürütülen askeri operasyon 9 Mart 2016 tarihinde sona ermiştir. Çatışmalar sürerken sonrasında yaşanacak olan yıkım, yerinden edilme ve yeniden inşa sürecine ilişkin dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun açıklaması şu yöndedir:

Bu şehirler 90'lı yıllarda çarpık ve kontrolsüz bir şekilde gelişen şehirler. Bu olaylar yaşanmamış olsaydı bile kentsel dönüşümün yapılması gereken yerlerdi... Tescilli Diyarbakır evleri, camiler, kiliseler, hanlar Diyarbakır'ın mimari dokusuna hiçbir zarar vermeden restore edilecek. Diyarbakır Sur'u öyle inşa edeceğiz ki; aynen *Toledo* gibi mimari dokusuyla herkesin görmek istediği bir yer haline gelecek. (Sol, 2016, 02.01)

Davutoğlu'nun yenileme ve canlandırma söylemi, Suriçi'ni tüketilebilecek bir meta olarak yeniden üretilip tarihi ve kültürel sermayesiyle bir turizm merkezi olacağı, bu hedef doğrultusunda bölgedeki kentsel dönüşümün hız kazanacağına dair ipuçlarını vermiştir. Kentsel dönüşümle birlikte o güne kadar düşük konut kiralari nedeniyle kent yoksullarının yaşamak için tercih ettiği bölgeye, merkezi ve yerel yönetimlerin, sermaye gruplarının iş birliğiyle belirlenen kültürel stratejiler aracılığıyla, yeni bir kimlik, yeni bir imge kazandırmak amaçlanmıştır. Suriçi'nin Toledolaşma hedefi doğrultusunda turizm temelli yıkım, yeniden inşa, yenileme ve canlandırma girişimleri, bölgede yaşayan kent yoksullarını

soylulaştırılacak olan Suriçi'nden fiziksel, sosyal ve kültürel olarak uzaklaştırma stratejisini de içermektedir.

Güvenlik güçleriyle P.K.K terör örgütü arasındaki çatışmanın ortasında kalan kent yoksulları benzer bir deneyimi 1990'lı yıllarda yaşamış, terörün sebep olduğu köy boşaltma, çatışmaya maruz kalma gibi travmatik nedenlerle göç etmek zorunda kalmış ve kendilerini Suriçi'nde, kent yoksulluğunun mekânsal karşılığı olan gecekondularda, bulmuşlardır. İnsanların kendi iradeleri dışında bir yerden bir yere göç ettikleri bu durumu Gündüz ve Yetim (1997), zorlama göç olarak tanımlamışlardır. Zorlama göç, insanların içinde yaşadığı koşullar gereği "rasyonel bir hesaba, bir göç planına, göçmenin göç üzerine yaptığı bir değerlendirmeye" dayanan diğer göç biçimlerinden ayrılmaktadır (Şen, 2019, s. 279). Daha iyi yaşam olanaklarına sahip olmak için göç eden insanlardan farklı olarak birdenbire ve kitlesel bir biçimde gerçekleşen zorlama göçte insanlar, büyük bir toplumsal akışın *nesnelere* olarak hareket etmektedirler. Zorla göçe maruz kalan insanlar, yaşamlarını biçimlendiren yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin kaybı, aidiyet besledikleri mekânla ve evleriyle olan bağlarının tamamen kopması, kamusal alan üzerinden kurulan toplumsal temasların yarattığı güvencenin çözülmesi nedeniyle üzüntü, çaresizlik, korku, geçmişe duyulan özlem gibi iç içe geçmiş duygularla karşı karşıya kalmaktadırlar. İçinde buldukları *çıkamaz*, geçinebilme ve hayatta kalma stratejilerini de zayıflatan bir durum olarak öne çıkmaktadır (Şen, 2019, s. 280).

Operasyonların bitmesinin ardından, "21.03.2016 tarih ve 2016/8659 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 27. maddesine dayanılarak Suriçi'ndeki 7714 parselin 6292'si için acele kamulaştırma kararı alınmıştır" (T.M.M.O.B, 2019, s. 52). Kamulaştırma kararının alınmasının ardından çatışmanın yaşanmadığı Alipaşa ve Lalebey Mahallelerinin yıkımı da tekrar gündeme gelmiştir. 23 Mayıs 2017'de başlayan yıkımla birlikte tıpkı çatışmaların yaşandığı altı mahallede olduğu gibi Alipaşa ve Lalebey Mahallelerinde bulunan gayrimenkullerinin neredeyse tamamının mülkiyeti devlete geçmiş, burada yaşayan nüfus yerlerinden edilmiştir. Acele kamulaştırma kararı gereği kentsel dönüşüm için öncelikle hasarlı evler yıkılmaya başlanmış ve bölge insansızlaştırılmıştır.

Çok katmanlı geçmişinden kalan sayısız medeniyetin izlerini muhafaza eden kentsel doku yok olarak kentin hafızasından silinme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır (Görsel 1a, 1b, 1c). Çatışmaların Mart 2016'da sonlanmasına rağmen Suriçi'nin bazı mahallelerinde sokağa çıkma yasakları 2020 yılına kadar devam etmiş, söz konusu süreçte bölgede gerçekleşen yıkıma ilişkin bilgi ve görüntü almak uydudan elde edilen veriler aracılığıyla olabilmıştır.

Görsel 1a. 10.05.2016 tarihli uydu görüntüsü, Diyarbakır, Suriçi, (T.M.M.O.B, 2019, s. 59); **1b.** 11.07.2017 tarihli uydu görüntüsü, Diyarbakır, Suriçi, (T.M.M.O.B, 2019, s. 67); **1c.** 0 Mayıs 2016, 16 Ağustos 2016 ve 11 Temmuz 2017 tarihlerinde yıkılan alanlara ait uydu görüntüsü, Diyarbakır, Suriçi (T.M.M.O.B, 2019, s. 68)

T.M.M.O.B Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu'nun bölgeye ilişkin yayınladığı *2015-2016 Yıkılan Kentler Raporu'nda* (2019, s. 68) 11 Temmuz 2017 tarihli uydu görüntüsüne göre (Görsel 1c) Suriçi'ndeki 6 mahallede toplam 46.3 hektar alanda yıkımın gerçekleştiği tespit edilmiştir. Aynı raporda hasar gören yapılar arasında Kurşunlu Camii, Paşa Hamamı, Ermeni Katolik Kilisesi, Dört Ayaklı Minare gibi tescilli

yapıların da yer aldığı belirtilmiştir (T.M.M.O.B, 2019, s. 73). U.N.E.S.C.O Dünya Miras Merkezi/I.C.O.M.O.S (*International Council on Monuments and Sites/ Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi*) Reaktif İzleme misyon ekibinin hazırladığı *Dünya Mirası İzleme Raporu'na* (2022) göre ise, “Doğu Sur'da tamamen yıkılan bina sayısı Mayıs 2016'da 832 iken, bu sayı Ağustos 2016'da 1519'a ve Temmuz 2017'de 3569'a yükselmiştir. Güneybatı Sur'da yıkılan binalar arasında, eski şehir alanının %40'ını temsil eden 4376 yıkılmış bina bulunmaktadır” (s. 12). Raporunda yer alan veriler, çatışmaların sonlandığı Mart 2016'dan sonraki süreçte de yıkımların devam ettiğinin bir göstergesidir.

Tescilli yapıların dışında kalanların yıkılacağı ve tarihi kent dokusuna uygun yeni konutların inşa edileceği beyan edilmesine rağmen yeniden inşa edilen yapıların Suriçi'nin geleneksel mimari dokusunu yansıtmadığı, geleneksel malzeme ve örme tekniğine uygun biçimde yapılmadığı T.M.M.O.B Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu'nun 2015-2017 yıllarını kapsayan Yıkılan Kentler Raporu'nda tespit edilmiştir (T.M.M.O.B, 2019, s. 75). Benzer biçimde I.C.O.M.O.S Reaktif İzleme misyon ekibinin hazırladığı Dünya Mirası İzleme Raporu'nda da (2022), Suriçi'nin, İçkale Artuklu Sarayı'nda arkeologlar tarafından yürütülen çalışmaların dışında kalan bölgelerinde yürütülen restorasyon ve rehabilitasyon çalışmalarında, yaşamın altı bin yıldan fazla süredir kesintisiz bir biçimde sürdüğü kentin çok katmanlı dokusunun kaybedildiği belirtilmiştir. Bazı mahalleler yerle bir edilmiş, dar, ara ve çıkmaz sokaklardan oluşan eski sokak ağı ortadan kalkmıştır. Yeniden üretilen sade ve steril bir görünüme sahip olan mahalleler, yeni binalar ve genişletilmiş sokaklardan oluşmakta, bölgenin tarihi kentsel dokusunu ve kentin hafızasını yansıtmamaktadır (s. 65) (Görsel 4 ve 5).

Görsel 4. Kúpeli Kapısı'nın Güney-Doğusundaki Yeni Yapılaşmanın Genel Görünümü, Diyarbakır,Suriçi, (I.C.O.M.O.S, 2022, s. 43).

Görsel 5. Alipaşa- Lalebey Mahallesi'nin Yeni Görünümü, Diyarbakır,Suriçi, (I.C.O.M.O.S, 2022, s. 44)

Kentlerin ekonomik olarak kalkınmasının can alıcı unsuru olarak görülen kentsel dönüşüm her ülkenin veya bölgenin kendi ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel dinamiklerine göre farklılık arz etmektedir. Kente sahip olduğunun ötesine geçerek yeni bir imaj kazandırmayı hedefleyen kentsel dönüşüm hem mekânsal hem de toplumsal dokudaki değişime işaret etmekte, kentsel yenileme, kentsel yeniden canlandırma ve soylulaştırma gibi belli başlı süreçlerle birlikte ilerlemektedir. Suriçi bölgesindeki kentsel dönüşümde ise söz konusu süreçlerin hepsini bir arada, iç içe geçerek ilerlediğini görmek mümkündür. Ancak Suriçi'ndeki alınan acele kamulaştırma kararına istinaden öne çıkan en belirgin stratejinin, mülksüzleştirme, yerinden

edilme ve dışlama yoluyla ilerleyen, kamusal kültürü ve tarihsel kimliği dönüştüren soylulaştırma süreci olduğu görülmektedir.

Soylulaştırmayla birlikte Suriçi'nin turizm ve alışveriş odaklı tasarlanan, yeni bir çehre ve yeni bir anlatıyla sunulan mahalleleri, turistlerin, orta ve üst sınıfın şehri hızlı bir biçimde tüketebilecekleri güzergâhlara dönüştürülmüştür. Kendi değerinin dışında başka değerler üzerinden dönüştürülen mekân kimliğine bağlı olarak gündelik yaşam pratikleri de geri dönülemez bir biçimde değişime uğramıştır. Mülksüzleştirme, yerinden edilme ve dışlama yoluyla ilerleyen sürecin sonucunda Suriçi'ni deneyimleyen insanların yaşam biçimleri, insan ilişkileri, kültürel değerleri dönüşmüş, bu dönüşüm bölgenin sahip olduğu kamusal kültürü dönüştürmüş, yeni bir kamusal ortaya çıkmıştır. Suriçi'nde yaşanan soylulaştırmayla birlikte bölgenin tarihsel kimliği dönüşmüştür. Hendek Olayları sonrasında yaşanan yıkım ve yeniden inşa süreci, 2022 yılında hazırlanan Dünya Mirası İzleme Raporu'nun işaret ettiği biçimde yaşamın altı bin yıldan fazla süredir kesintisiz bir biçimde sürdüğü Suriçi'nde zamansal bir kırılma yaratmıştır. Geçmişin izlerini katman katman üzerinde taşıyan, gündelik hayatın bir parçası olarak nefes alan tarihi mirasın yıkımı ve bazı mahallelerin yerle bir edilmesi, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki sürekliliği kesintiye uğratmıştır. Bölgenin mekânsal kimliği, tarihsel dokusu ve toplumun ortak hafızası şimdi de kaybedilmiştir. Suriçi'nin geleneksel mimari karakteri, yapı malzemesi, yapı cepheleri, kapı ve pencere biçimleri ve detayları referans alınarak inşa edildiği iddia edilen yapıların, tarihsel karakteri korumak ve geçmişle ilişki kurmak gibi bir arayışı olsa da bunu başaramadığı görülmektedir (Görsel 4 ve Görsel 5).

4. Diyarbakır Suriçi Soylulaştırma Sürecinde Bir Dönüşüm Aracı Olarak Kültür ve Sanat Politikaları

Pierre Bourdieu *The Essence of Neoliberalism* (1998), başlıklı makalesinde neoliberalizmi "saf piyasa mantığını engelleyebilecek tüm kolektif yapıları ortadan kaldırmaya yönelik bir program" olarak ele almaktadır. David Harvey (2006) ise, "her şeyin finansallaştırılması ve sermayenin diğer grupları pahasına, sermaye birikimi, mülkiyet sahipleri ve onların finans kurumları yönünde yeniden tayin edilmesi" olarak tanımlayarak yeniden yapılanma durumuna işaret etmektedir (s. 77). Ekonominin kontrolünü kamu mülkiyetinden özel mülkiyete devretmeyi amaçlayan neoliberal ekonomi politikaları, 1979 yılında İngiltere'de ve A.B.D'de *There is no alternative* söylemi üzerinden inşa edilmiş, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve hemen ardından 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin parçalanmasına bağlı olarak sol ideolojilerin güç kaybetmesiyle adım adım küresel çapta uygulanmaya başlamıştır. Eş zamanlı olarak iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler, üretim sistemlerini, örgütlenme biçimlerini ve pazarlama düzeylerini sermayenin talepleri doğrultusunda biçimlendirerek, neoliberal dönüşüme belirli bir ivme kazandırmıştır. Neoliberalizm genel olarak, sermayenin küresel ölçekte serbest dolaşımını, ticari ve finansal serbestleşmeyle herhangi bir sınırlamayla karşı karşıya kalmadan sınır ötesi ticaretin yapılabilmesini, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesini, şirketlerin vergi oranlarının düşürülmesini, sendikaların zayıflatılarak işlevsizleştirilmesini, ücretlerin ve çalışma koşullarının esnekleştirilmesini hedeflemektedir. Sermayenin çıkarlarına odaklı inşa edilen ekonomi temelli bu sosyo-politik yapıda neoliberalizm kavramı, toplumun büyük kesimi için rekabet, esneklik, eşitsizlik, belirsizlik, yoksulluk ve güvencesizlik ile nitelenmektedir.

Toplumsal hayatın her alanına nüfuz eden neoliberal ideoloji, üretim, tüketim, kentleşme, eğitim, sağlık, teknoloji ve kültür-sanat gibi alanların finansallaştırma ilkesi çerçevesinde kontrol edilmesi ve yeniden organize edilmesini gerekli hale getirmektedir. Neoliberal ekonominin egemen olduğu kültürel alan içerisinde sanatsal pratiğin koşulları da dönüşmüş, yaratıcı endüstriler, yaratıcı ekonomiler, kültür-sanat piyasası gibi döneme özgü kavramlar ortaya çıkmıştır. Kültür-sanat alanına müdahalenin geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Egemenler, tarihin her döneminde kendi iktidarlarını ve güçlerini gözler önüne sermek ve pekiştirmek için sanatı araçsallaştırmış ve sanatçıları desteklemiştir. Ancak kültür ve sanat alanının kültür politikalarıyla düzenlenmesi özellikle neoliberalizm döneminde ortaya çıkan yeni bir olgudur (Üstel, 2021, s. 19).

Kültür politikası kavramı ilk olarak U.N.E.S.C.O'nun 1967 tarihli *Monako Raporu'nda* "Devletin kültürel eylemlerine temel oluşturan bir dizi operasyonel ilke, idari ve bütçesel uygulama ve prosedür" olarak tanımlanmış ve tüm ülkelere uygun tek bir kültür politikasının olamayacağını altı çizilerek her üye devletin "kendi belirlediği kültürel değerlere, amaçlara ve tercihlere göre" kendi kültür politikasını belirleyeceği ifade edilmiştir (aktaran Vestheim, 2019, s. 179). Tüm insanların kültürel hayata erişebilmesinin temel bir hak olarak görüldüğü ve bu hayata aktif olarak katılabilmesi gerektiği belirtilerek kültür politikasının demokratik ve eşitlikçi boyutunun vurgulandığı rapora göre kültürel kalkınma, "teknolojik ve bilimsel ilerlemeye ayak uydurmalı ve onunla aynı hızda ilerlemelidir; eğitim ve bilimsel faaliyetlerle birlikte genel

kalkınma politikalarında da yerini yavaş yavaş almalıdır” (aktaran Vestheim, 2019, s. 179). Ulus devlete vurgu yapılan raporda, kültür kavramı yalnızca, seçkinlere ait olan sanat ve estetikle ilişkilenen dar anlamı ile ele almak yerine gündelik hayatla örtüşen, antropoloji, sosyoloji gibi beşeri bilimlerinin farklı disiplinleri ile ilişkilenen, insan, yaşam, düşünce biçimlerinin tümüne göndermede bulunan geniş anlamı ile ele alınmakta, kültür politikası da toplumdaki ekonomik, politik, sosyal kalkınmaya katkıda bulunan ve kamu otoritesi tarafından desteklenmesi gerekli bir alan olarak tanımlanmaktadır. Rapor, geniş halk kitlelerinin kültürel ihtiyaçlarının araştırılması ve dünya ölçeğinde ulusal kültür politikalarının oluşturulmasını harekete geçiren bir sürecin önünü açmış, sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınan kültür ise “20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletler için bir kamu politikası nesnesi, düzenlenmesi ve denetlenmesi gereken bir alan” haline gelmiştir (Üstel, 2024, s. 145).

U.N.E.S.C.O'nun (2013), *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Teşvik Edilmesi Sözleşmesi'nin* metninde kültür politikaları tanımının kapsamı genişletilmiş ve neoliberal dönemin ruhuna uygun olarak ulus devlete yapılan vurgu ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu sözleşmede kültür politikaları;

Yerel, ulusal, bölgesel veya uluslararası düzeyde kültüre odaklanan, ya da bireylerin, grupların kültürel ifadeleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olacak şekilde tasarlanan, kültürel faaliyetlerin, malların ve hizmetlerin yaratılması, üretimi, yayılması, dağıtılması ve toplumların bu alanlara özgürce erişimini de kapsayan politikalar ve önlemler biçiminde tanımlanmıştır (s. 7).

Sözleşmeye göre Kültür politikaları neoliberal dönemde artık yalnızca kamu otoritesinin kültürel kaynakları sağladığı, düzenlediği ve yönettiği bir alan değildir. Merkezi ve yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, sendikalar, uluslararası kuruluşlar ve özel sektörü de içine alan çok aktörlü yönetim çerçeveleri, kültür politikalarının oluşturulması ve uygulanması konusunda gerekli koşulları harekete geçirmektedir. Artık kültür politikası, eğitim, çevre, ekonomi, kentlerin planlaması ve pazarlanması, sürdürülebilirlik, bilgi ve enformasyon gibi “diğer kamu politikalarına iliştilen ve güç devşiren; ekonomik ve toplumsal meselelerin çözümüne katkıda bulunması beklenen bir alan” haline gelmiştir (Üstel, 2024, s. 149). Üstel'in (2021) vurguladığı üzere; neoliberalizmle birlikte kültür politikası, “kültürden çok politika kavramının gönderme yaptığı olgu ve eylemlerle ilgilidir” (s. 18). Sadece merkezi ve yerel yönetimlerin değil aynı zamanda özel sektörün de kültür, sanat alanına verdiği mali desteğin, farklı demografiler arasındaki ilişkileri yönetme, toplumsal hayatı şekillendirme, toplum ve iktidar ilişkilerini düzenleme gibi amaçlar için bir araç olarak kullanılmasıyla kültür politikaları, sınırları gitgide genişleyen bir alan haline gelmiştir. Kültür politikalarının bir bileşeni olan kültürel ve sanatsal faaliyetler, kültürel olmayı içeren bir hedefe giden araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Saez'in (2022, 11.17) aşırı araçsallaşma olarak nitelendirdiği bu olguda kültürel ve sanatsal faaliyetler, gündelik hayatı organize eden başka politikaların hedefleriyle örtüşecek biçimde dönüştürülmekte ve başka politik hedeflerin gerçekleşmesine aktif bir biçimde katkıda bulunmaktadır. Bu durumda kendine özgü çıktıları, sonuçları ve kendine ait belirli bir eylem alanı olması gereken kültürel ve sanatsal faaliyetler, gündelik hayatı organize eden yerel ve merkezi yönetimler, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar ve özel sektörü de içine alan birçok farklı karar verici aktörün inşa ettiği başka bir politika alanının bileşeni olamaya doğru yönelmektedir.

Diyarbakır Suriçi'nde 2015 yılında Hendek Olaylarıyla başlayan yıkım ve sonrasında devam eden yeniden inşa sürecinde uygulanan kültür politikaları, bölgenin kültür ve turizm odaklı kentsel yeniden yapılanma, soylulaştırma, kentsel pazarlama ve markalaşma süreçlerinin katalizörü haline gelmiştir. Nüfusun önemli bir bölümünün yer değiştirdiği, birçok mahallenin kent manzarasından silindiği ve mekânsal kimliğin yeniden yapılandığı bu dönüşüm sürecinde *Sur Kültür Yolu Festivali*, sermaye birikim koşullarına uygun olarak yeniden yapılandırılan Suriçi'nin yeniden inşa edilen imajının oluşturulmasında önemli bir meşrulaştırma ve soylulaştırma aracı olarak kullanılmıştır.

Bölgeye ait yeni bir kolektif hafıza yaratmayı amaçlayan sembolik inşa sürecinde önemli bir işlev gören Sur Kültür Yolu Festivali'nin ilki 2022 yılında düzenlenmeye başlamış ve günümüze (2025) kadar kesintisiz bir biçimde gelmiştir. Kültür Yolu Projesi ilk olarak 2021 yılında uzun yıllar boyunca hem kent mücadeleleri açısından hem de kentsel dönüşüm açısından tartışmaların odağı olmuş bir mekân olan Beyoğlu için planlanmış, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Beyoğlu Kültür Yolu Festivali adıyla düzenlenmeye başlanmıştır. Beyoğlu Kültür Yolu Festivali model alınarak 2022 yılında beş, 2023'te on bir, 2024 yılında on altı ayrı şehirde Kültür Yolu Festivalleri düzenlenmiş, 2025 yılında ise yirmi ayrı şehirde düzenlenmesi planlanmaktadır. Bakanlığın resmî sitesinde Türkiye Kültür Yolu Festivalleri, aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır.

Türkiye'nin kültürel değerlerini mimarlık, tarih, kültür ve sanat yoluyla zihinlere aktarmanın yanında şehirlere marka etkinlikler de kazandırmaktadır. Kültür

Yolu çatı markası altında dönemsel olarak festivaller yapılmaktadır. Belirlenen şehirlerde, seçilen rota/lokasyonlarda farklı sanat türlerinin, yerli ve yabancı farklı kültürden insanların sanatın evrensel dilinde birleşmesi amaçlanmaktadır. (Dösım, 2023)

Diyarbakır için planlanan festival, Beyoğlu'na benzer biçimde hem kent mücadeleleri hem de kentsel dönüşüm açısından tartışmalı bölge olan, tarihsel niteliğini ve kültürel etkinlikleri markalaştırılma stratejisi olarak kullanarak yeni bir imaj kazandırılmaya çalışılan Suriçi'nde Sur Kültür Yolu Festivali adıyla düzenlenmiştir. İlki 8-16 Ekim 2022 tarihleri arasında düzenlenen tanıtım toplantısında dönemin Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı Ahmet Misbah Demircan'ın yaptığı açıklama festivalin, kültürel mirası taşıyıcı, vurgusuyla Suriçi'ni bir cazipleştirme projesi olduğunu ortaya koymuştur.

Ülkemizin markalaşma yolunda önemli adımlardan biri olan Kültür Yolu Festivalleri ile tüm şehirlerimizi kucaklamaya devam edeceğiz. Biz festivaller ile bir yandan o bölgenin kültür ve sanat değerlerini herkesin ulaşabileceği bir yere taşıyoruz bir yandan da kalıcı eserler yaratıyoruz. Yani bu ülkenin hem soyut hem de somut kültürel mirasına yatırım yapıyoruz. Bu da hem o bölgenin hem de Türkiye'nin turizmine yansıyan bir süreci hayata geçiriyor. (Arkeolojik Haber, 2022, 09.29)

Festivallerinin yoğun bir hazırlık süreci gerektirdiğini belirten dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy, Kültür Yolu Festivallerin oluş biçimine ilişkin aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

Festivalin gerçekleştirildiği şehirde kültür yolu rotası oluşturuyorsunuz. Sonra bu rota üzerindeki başta tescilli kültür yapıları olmak üzere kültür merkezlerinin restorasyonu, renovasyonu ve yeniden ihyalarını gerçekleştiriyorsunuz... Bedeni oluşturuyorsunuz, sonra kültür yolu festivaliyle bu bedene ruhunu vermiş oluyorsunuz... (Kasap, 2023, 09.18)

Ersoy'un açıklaması, festival mekânının sadece belirli bir tarihselliğe sahip fiziksel bir coğrafya olarak güzelleştirilmesi, markalaştırılması, soylulaştırılması ve turizm amaçlı dönüştürülmesi gereken bir alan olarak ele alınmadığını, aynı zamanda mekânın hafızasında yer alan yerleşik kültürel ve tarihsel kodların da dönüştürülmesinin amaçlandığı bir alan olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Bakan Ersoy açıklamasında bedeni mekânla, ruhu da festivalle ilişkilendirmektedir. Suriçi'ne organize edilen festival aracılığıyla verilecek ruh, tüketim üzerinden kurgulanmış, bölge sakinlerinin ve mekânın hafızası, beden-ruh ikiliğinin dışında bırakılmıştır. Ersoy'un açıklaması meydanların, sokakların, yapıların restorasyonunu, renovasyonunu, ihyasını gerçekleştirerek, çatışmaya, yıkıma, zorlama göçe ait izlerin silineceğine, mekânın hafızasından arındırılacağına ve ardından mekâna festival üzerinden yeni bir anlam, yeni bir imge, yeni duygu verileceğine hem maddi hem de sembolik anlamda mekânın yeniden inşa edileceğine işaret etmektedir.

Dokuz gün süren Sur Kültür Yolu Festivalinde, Dağ Kapı Meydanı, Keldani Kilisesi, Ulu Camii, Paşa Hamamı, Hasan Paşa Hanı, Hz. Süleyman Camii, Keçi Burcu, Kurşunlu Camii, Surp Giragos Kilisesi, Şeyh Muhtar Camii, Mesudiye Medresesi, Meryam Ana Kilisesi, Cemil Paşa Konağı, Ben Ü Sen Burcu, Saint George Kilisesi, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ni de içine alan bir rota belirlenmiştir. Kentin çok kültürlü yapısının vurgulandığı festival kapsamında Heritage Talks, sergiler, çocuk atölyeleri, şiir dinletileri, gastronomi buluşmaları, çok dilli konserler, dengbej divanları, tiyatro ve dans gösterileri düzenlenmiş, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası konser vermiş, Devlet tiyatroları altı oyun, on üç temsil sahnelemiştir. 2.'si düzenlenen Diyarbakır Kısa Film Festivali, Sur Kültür Yolu Festivali kapsamında gerçekleştirilmiştir. Mekânın tarihi, kimliği, hafızası ile ilişkilenemeyen sergiler; Refik Anadol'un, Rönesans döneminde üretilmiş milyonlarca eserin görsel verilerinden oluşan Rönesans Rüyalari adlı dijital çalışması Saint George Kilisesi'nde, İsmail Acar'ın Nuh başlıklı sergisi Keldani Kilisesi'nde, Devrim Erbil'in Teknikler ve Renkler başlıklı sergisi ise Keçi Burcu'nda, ziyaretçilerle buluşmuştur. İtalyan Ressamlar, Amida Höyük ve Artuklu Sarayı Kazıları, Siyah Beyaz Diyarbakır, Diyarbakır Kazı İzleri başlıklı sergiler festival kapsamında ziyarete açılmıştır (Milliyet Sanat, 2022,10.18). 2023 ve 2024 yıllarında düzenlenen Sur Kültür Yolu Festivalleri de benzer etkinliklerle benzer rotalarda gerçekleştirilmiş, etkinliklerin içeriği değişse de festivale ilişkin politikalar değişmemiştir.

Sur Kültür Yolu Festival programı bölgenin markalaşma (Toledolaşma) hedefleri doğrultusunda kentin somut ve somut olmayan kültürel mirasının tanıtıldığı ışıltılı bir gösteriye, dokuz günlük steril bir turizm gezisine dönüştürülmüştür. Festival alanı olarak yeniden tanımlanan Suriçi'ne, onu evi bilen eski sakinleri fiziksel, sosyal ve kültürel açıdan uzaklaşmış, yabancılaşmış, dışlanmış. Sur Kültür Yolu Festivalinin,

Suriçi'nin toplumsal hafızada yer alan yerleşik kültürel kodlarının yeniden inşasına yönelik bir çabayı içerdiği görülmektedir. Soylulaştırma sürecinin bir parçası olan bu çabanın, Suriçi'nin tüm mekânsal dokusuna nüfuz eden gerçek ve hayali coğrafyalarını yeniden yorumlamayı ve mekâna dönüşümün ruhunu vererek yeni bir kolektif hafıza yaratmayı hedefleyen sembolik inşa sürecinin parçası olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Çalışmada, Diyarbakır Suriçi'nde neoliberal küresel stratejiler ekseninde şekillenen soylulaştırma süreci, bu sürecin mevcut mekânsal biçimleri ve sosyo-mekansal ilişkileri nasıl dönüştürdüğü, bu dönüşüm sırasında kültür politikası olarak kültürel ve sanatsal faaliyetlerin nasıl seferber edildiği, nasıl araçsallaştırıldığı incelenmektedir. Soylulaştırmaya ilişkin tartışmalar genel olarak talep ve arz odaklı olmak üzere iki temel düzeyde sürdürülmektedir. Liberal düşünce yapısına göre şekillenen talep odaklı yaklaşım yaratıcı endüstrilerle ilişkilenen yeni orta sınıfın kişisel tercihleri ve yaşam biçimlerinin mekâna yansımaları olarak soylulaştırmanın ortaya çıktığı savından hareket etmektedir. Neo Marksist bir anlayışla soylulaştırmayı ekonomik temelli bir süreç olarak ele alan arz odaklı yaklaşım ise sermaye ve yatırım tercihlerini merkeze almaktadır. Ancak soylulaştırma olgusunun kapsamlı bir analizinin yapılabilmesi için talep ve/veya arz odaklı iki temel yaklaşımın yanında ekonomik, sosyal, ideolojik ve politik unsurları içine alan farklı mekanizmalarla birlikte değerlendirilmesi ve alana özgü ölçütlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Suriçi'ni bir ticaret ve turizm merkezi haline getirme hedefiyle İçkale'de büyük ölçekli bir restorasyon projesiyle başlayan soylulaştırma süreci, 2007 yılında T.O.K.İ'nin katılımıyla İçkale kentsel yenileme projesine dönüşmüş, 2008 yılında T.O.K.İ ve Diyarbakır Valiliği ile Alipaşa-Lalebey kentsel dönüşüm projesi başlatılmıştır. 2015 yılında ise Diyarbakır Kalesi, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri U.N.E.S.C.O Dünya Mirası Listesine kabul edilmiştir. Bu süreç içerisinde kademe kademe nüfusu azaltılarak bir turizm ve ticaret merkezine evrilmesi öngörülen Suriçi'nde dönüşüm tam olarak gerçekleşmeden 2015 yılında Hendek Olayları başlamıştır. Akabinde uygulanan sokağa çıkma yasakları ve olağanüstü hâl politikalarıyla Suriçi'nde yaşanan soylulaştırma süreci diğer arz odaklı soylulaştırma projelerinden belirli noktalarda ayrışmaya başlamıştır. Bu ayrışmanın en açık göstergesi Hendek Olayları sonrasında alınan acil kamulaştırma kararları ile bölgenin insansızlaştırılması, kent hafızasını silme ve yersizleştirme politikaları gibi stratejilerdir. Hendek Olayları sonrası soylulaştırma süreci, bölgede uygulanan mekânın kısıtlanması, kapatılması gibi güvenlik politikaları ile birbirine paralel bir biçimde ilerlemiştir. Süreçte belirleyici olan devletin müdahalesi ve devletin düzenleyici, denetleyici ve üretici rolü olmuştur. Suriçi'nin mekânları, devletin, hâkim ideolojinin ve hâkim ekonomik düzenin mantığına göre örgütlenmiş, düzenlenmiş ve yeniden üretilmiştir. Lefebvre, *Mekânın Üretimi* (2019) başlıklı kitabında mekânı durağan, içeriksiz, devinimsiz bir fiziksel nesneye indirgeyen yaklaşımları eleştirerek mekânın canlı, devingen ve tarihsel olarak sürekli biçim değiştiren bir oluşum olarak ele almaktadır. Ona göre mekânın üretimi temelde iki biçimdedir; mekânın toplumsal üretimi ve zihinsel üretimidir. Mekânın toplumsal üretimi sadece şehir merkezleri, parkur ve yerler, meydanlar, kurumlar gibi nesnel şeylerin üretimi değildir, aynı zamanda bir aura üretmek ya da bir bilgi üretmek gibi mekân içerisinde yer alan politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel olgular üzerinden gündelik yaşamda belirli ilişkileri de üretmektir. Bir mekânın ele geçirilmesi, yıkılması, yerle bir edilmesi aynı zamanda mekânın temsil ettiği kimliği, aidiyet duygusunu, yaşama ait izlerin, geçmiş ile gelecek arasındaki bağın yok edilmesidir. Suriçi'ndeki soylulaştırmayı hedefleyen mekân üretiminin, sermaye boyutuyla ekonomik temelde belirlenirken, bölgede yaşanan uzun siyasi gerilimler, etnik ve politik kutuplaşmalar nedeniyle ideolojik bir temelde de belirlenerek hafızasızlaştırma ve unutturma pratiklerini de içeren bir dinamiği barındırdığı görülmüştür.

Diğer taraftan inşa edilen yeni hafızayla birlikte Suriçi'nde yaşayan insanların yaşam biçimleri, insan ilişkileri, kültürel değerleri dönüşmüş, bu dönüşüm bölgenin sahip olduğu kamusal kültürü dönüştürmüş, yeni bir kamusal alan ortaya çıkmıştır. Söz konusu yeni kamusal alan, ideal kamusal alan fikrinden büyük bir sapmayı da beraberinde getirmiştir. İdeal kamusal alanı, Hannah Arendt'in *İnsanlık Durumu* başlıklı kitabında Antik Yunan'daki Polis üzerinden, Jürgen Habermas ise *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* başlıklı kitabında 18. Yüzyılda burjuva toplumunun yükselişi üzerinden kavramsallaştırmaktadır. Arendt, Antik Yunan'da eylemin gerçekleştiği agora yani kamusal alanı, herkes tarafından görünür ve duyulur olmaya işaret eden, insanların iletişim, etkileşim, müzakere ve katılım yoluyla kendilerini politik özneler olarak var ettikleri iktisadi olmayan bir zenginlik ve özgürlük alanı olarak tanımlamaktadır (aktaran Berktaş, 2015, s. 711). Habermas (2000, s. 95) ise kamusal alanı tüm vatandaşların erişiminin garanti altına alındığı ve ortak çıkarlarını sınırsız bir şekilde bir araya gelip tartışabilecekleri, kamuoyunun oluşabileceği bir toplumsal yaşam alanı olarak kavramsallaştırmaktadır. Arendt ve Habermas'ın işaret ettiği biçimde ideal kamusal alan, eşitlik ve özgürlükle çerçeveselenen herkesin erişilebildiği, iktisadi olmayan bir üretim alanıdır. Suriçi'nin *Toledo* gibi olma hedefi doğrultusunda tüketilebilecek bir meta olarak yeniden üretilip tarihi ve

kültürel sermayesi ile turizm merkezi olarak yeniden inşası, yeni bir kamusal alan yaratmıştır. Söz konusu yeni kamusal alan, Arendt ve Habermas'ın ideal kamusal alan kavramsallaştırmasından oldukça uzak bir yerde konumlanmaktadır. Bu noktada ideal kamusal alan kavramından sapmayla birlikte işleyen hafızasızlaştırma ve unutturma pratiklerinin yanında yeni bir hafıza inşa etmek için kültürel ve sanatsal faaliyetler bir çıkış noktası, bir araç olarak görülmüştür. Sur Kültür Yolu Festivali aracılığıyla Suriçi, yıkım ve yerinden edilme hafızasından arındırılmış, medeniyetler mirası, çok kültürlülük söylemleriyle bir kültür ve turizm sahnesi olarak yeniden çerçevelenmiştir. Buna karşın Suriçi'nin eski sakinleri olan kent yoksulları ve onların çatışma ve sonrasında yaşadığı travmatik deneyimler festival aracılığıyla görünmez kılınmıştır. Dolayısıyla Sur Kültür Yolu Festivali, bir festival olmanın ötesinde, sınıfsal yapının, mülkiyet ilişkilerinin ve mekânsal erişimin yeniden tanımlandığı ve normalleştirildiği bir araca dönüşmüştür.

Kaynakça

- Arendt, H. (2012). *İnsanlık durumu* (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Arkeolojik Haber. (2022 Eylül 29). Sur Kültür Yolu Festivali etkinlikleri tanıtıldı. <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-sur-kultur-yolu-festivali-etkinlikleri-tanitildi-35461/>
- Berktaş, F. (2015). Hannah Arendt: Çoğulluk, yeryüzünün yasasıdır. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* (s. 707-712) içinde. Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (1998,12), *The essence of neoliberalism*. Le Monde Diplomatique, <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>
- Dösım. (2023). Türkiye Kültür Yolu festivalleri başlıyor. <https://dosim.ktb.gov.tr/TR-347498/2023-yili-kultur-yolu-festivali.html>
- Gabriel, A. (1993). *Diyarbakır surları* (K. Özsezgin, Çev.). Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Gilbert, J. (2012). *Antikapitalizm ve kültür radikal teori ve kültürel politika* (T. Sağlam, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Glass, R. (1964). *London: Aspects of change*. Macgibbon and Kee.
- Gündüz, M. ve Yetim, N. (1997). Terör ve göç. *Toplum ve Göç-II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 109-118) içinde. Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Habermas, J. (2005). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü* (T. Bora, M. Sancar, Çev.). İletişim Yayınları.
- Hackworth, J. (2002). Postrecession gentrification in New York City. *Urban Affairs Review*, 37 (6), (s. 815-843). <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/107874037006003>
- Hackworth, J. ve N. Smith. (2001). Changing State of Gentrification. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92 (4), s. 464-477. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9663.00172/epdf>
- Harvey, D. (2006). Neoliberalizm ve sınıf iktidarının restorasyonu. *Conatus*, 3(6), s. 29-42.
- ICOMOS. (2022). Report On The Joint World Heritage Centre/Icomos Reactive Monitoring Mission To, 'Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391188>
- Kasap, S. (2023, Eylül 18). Bakan Ersoy, Kültür Yolu Festivalleri'ne ilişkin açıklamalarda bulundu. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/bakan-ersoy-kultur-yolu-festivallerine-iliskin-aciklamalarda-bulundu/2995053>
- Kejanlı, D. T. ve Dinçer, İ. (2011). Diyarbakır Kale kentinde koruma ve planlama sorunları. *Megaron*, 6 (2), (s. 95-108). https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON_6_2_95_108.pdf
- Keyder, Ç. (2006). Soylulaştırma, kapitalizmin kentsel mekân düzeyinde yansımasıdır. *Mimar-ist*, 21 (Güz), s. 46-51.
- Lees, L., Slater, T. ve Wyly, E. (2008). *Gentrification*. Routledge.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.

- Milliyet Sanat (2022 Ekim 18). Kültür yolları Sur'a çıkıyor. *Milliyet Sanat*.
<https://www.milliyetsanat.com/haberler/diger/kultur-yollari-sur-a-cikiyor/15096>
- Mimarlık. (2018). Yıkılıp Yeniden inşa edilen tarihi kent merkezi üzerine: Diyarbakır Sur raporu. *Mimarlık Dergisi*, (399).
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=413&RecID=4348>
- Ökse, A. T. (2015). Diyarbakır kentinin en eski yerleşimi: İçkale'deki Amida Höyük. *Olba*, (23), s. 59-110.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/olba/issue/47140/593201>
- Saez, G. (2022). "Vers un hyper-instrumentalisme des politiques culturelles". <https://www.telos-eu.com/fr/politique-francaise-et-internationale/vers-un-hyper-instrumentalisme-des-politiques-cult.html>
- Smith, N. (2005). *The new urban Frontier: Gentrification and the revanchist City*. Routledge.
- Sol. (2016, Şubat 01). Davutoğlu: Sur'u öyle bir inşa edeceğiz ki Toledo gibi olacak. *Sol*.
<https://haber.sol.org.tr/turkiye/davutoglu-suru-oyle-insa-edecegiz-ki-toledo-gibi-olacak-144452>
- Sönmez, B. (2014). Soylulaştırmanın yeni biçimleriyle yerinden edilmeyi yeniden düşünmek. *Planlama Dergisi*, 24 (1), s. 42-53. <https://planlamadergisi.org/jvi.aspx?un=PLAN-11939&volume=24&issue=1>
- Şen, M. (2019). Kökene dayalı dayanışma-yardımlaşma zor iş. N. Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk halleri* (s. 249-292) içinde. İletişim Yayınları.
- Tan, P. (2006). Soylulaştırma sürecinde sanat ve sanatçı kent, sanat, aktivizm. *Mimar-ist*, 21 (Güz), s.n69-72.
- Tekeli, İ. (2008). Türkiye tarımında mekanizasyonun yarattığı yapısal dönüşümler. *Göç ve Ötesi*. (s.n68-91) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TMMOB. (2019). *Yıkılan kentler raporu*. TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu.
https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/tmmob_yikilan_kentler_raporu.pdf
- UAÖ. (2016). Yerinden edilenler ve mülksüzleştirilenler sur sakinlerinin evlerine dönme hakkı.
<https://www.amnesty.org.tr/icerik/yerinden-edilen-ve-mulksuzlestirilenler>
- UNESCO. (2013). Basic Texts of the 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity Cultural Expressions, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225383>
- Üstel, F. (2021). *Kültür politikasına giriş kavramlar, modeller, tartışmalar*. İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2024). Kültür politikası: Kısa bir değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 1, s. 145-156.
- Vestheim, G. (2019). UNESCO Cultural Policies 1966–1972–The Founding Years of New Cultural Policy. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*, 22(1), s. 174-195.
<https://www.scup.com/doi/10.18261/ISSN2000-8325-2019-01-10>
- Zukin, S. (1982). *Loft living: Culture and capital in urban change*. The Johns Hopkins University Press.